

Сидір КІРАЛЬ,
*доктор філологічних наук,
професор, завідувач відділу
національної бібліографії,
Національна бібліотека України
імені Володимира Вернадського,
м. Київ, Україна*

БІОБІБЛІОГРАФІЯ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Гортаючи сторінки біобібліографічного покажчика «В житті я не взяв жодної фальшивої ноти»: Біобібліографія. «Творчий доробок Феодосія Рогового» (Київ, 2021. 308 с.) [2], пригадав актуальне й понині твердження талановитого українського письменника, публіциста Т. Зіньківського (1864–1891), який у листі до Б. Грінченка від 25 липня 1889 р. наголошував на тому, що «в бібліографіях різних сторін укр[аїнського] життя й науки є велика потреба, бо «без покажчиків жадна наукова праця серйозна стає неможлива, сливе, без знання повної або хоч най важливішої літератури речі будеш тільки, окрім втрати часу, Америку відкривати» [1, с. 157–158]. Ці слушні міркування Т. Зіньківського, на жаль, маловідомі широкому загалові, однак втішає те, що «бібліографічний сюжет» згаданого видання дає підстави з усією відповідальністю заявити, що Ю. Роговий таки знаний в Україні, як свідчить програма конференції.

Незабутній літературознавець В. Панченко в передмові до біобібліографічного покажчика Елеонори Соловей зауважив, що «читання бібліографічних покажчиків завжди дарувало йому неабияку втіху», оскільки кожного разу це було несподіване відкриття імен, творів, яких чомусь не зауважив раніше. Тому, наголошує В. Панченко, покажчики для дослідника є «неоціненним скарбом, а якщо маєш справу із покажчиком персональним, то втішишся ще й радістю наближення до людини, яку начебто й добре знав, проте хронологія її праць додасть чимало нового до того твого знання» [4, с. 9].

На жаль, я не мав щастя особисто знати ювіляра, та завдяки згаданому попереду покажчикові та інших документальних джерел (спогадів, листів, щоденників), які упорядкував син письменника Юрій Роговий, це було несподіване відкриття непересічної особистості справжнього українця Феодосія Рогового, його багатого духовного світу, власне отим радісним наближенням до людини! І це не перебільшення, адже зміст покажчика дає підстави так твердити.

Оскільки наклад цього видання, на жаль, мізерний, тому докладніше ознайомлю читача з її змістом. Покажчик відкривається словами-епіграфом самого Рогового: **«За своє життя мене сто разів обходили, часто забували, іноді затискували і навіть переслідували – та це не моє вже діло, це діла Долі (Судьби); моє діло служити (Совісті) ревно, не розглядаючи по сторонах»** (виділення наше – С. К.). Варто наголосити, що слова **«Доля, Судьба, Совість»** автор свідомо пише з великої літери, адже в цьому контексті пригадується геніальний вірш Ліни Костенко **«Доля»**, у якому мовиться про те, що хтось *«купляв собі Долю за гріш. А хто – і за мільйони»*, *«Дехто щастям своїм платив. Дехто платив сумлінням. Дехто – золотом золотим. А дехто – вельми сумнівним»* [5, с. 36]. Доля Ліни Костенко звалася поезією, Доля Феодосія Рогового – романами. Але якщо знана поетеса свою Долю обирала свідомо, то Роговий прийняв свою Долю, дану небом. І все-таки спільним для обох митців було те, що матір'ю їхніх доль, так би мовити, була *«правда людська»*, а батьком – совість, вони не зрадили їх, служили в житті українському слову совісно й ревно. Отож і в Ліни Василівни, і у Феодосія Кириловича ніколи не було жодних претензій до своїх Долі.

Книжка містить такі рубрики: *«Від укладача»* (як годиться, тут стисла інформація про структуру та фахове призначення покажчика), блискучі статті І. Дзюби *«Високо поцінований і мало прочитаний»* (републікація за 2010 у газ. *«Літературна Україна»*) та П. Ротача *«Про Феодосія – за спогадами і листами»* (републікація з літературно-документального видання про Ф. Рогового *«Моє життя – творення любові»*, упоряд. Ю. Роговий, Луганськ, 1999), виклад

основних дат життя і творчості письменника (навчання, родина (у 1960 році пережив смерть 8-річного сина), війна, окупація, доля остарбайтера на примусових роботах на Рурських шахтах у Німеччині, повернення в СРСР, де довелося зазнати принижень лише через те, що вижив, а не був вбитий фашистами, учителювання, журналістська робота в Полтаві, повернення в село і знову вчителювання, роки друку першої збірки «Провідини» (1973). Звертаю увагу на чудове слово «провідини», а також на те, що на момент виходу збірки письменникові минав 48 рік. Вік, як бачимо, досить зрілий. Відзначення романів у 1988 р. премією А. Головка¹, а в 1992 р. премією Т. Шевченка, На жаль, саме цього ж року 4 травня рання смерть обірвала життя письменника на 67 році.

Розділ п'ятий «Творчий доробок Феодосія Рогового» містить два підрозділи «Окремі видання» та «Публікації у збірниках та періодичних виданнях». Якщо вдатися до статистики, то окремі прижиттєві видання охоплюють 1973–1991 рр., а це всього-на-всього 18 років. Так, дуже вузькі хронологічні межі, але й за цей відтинок опубліковано 6 знакових видань. Та й після смерті Ф. Рогового не так часто друкувалися твори письменника, і це прикро, отож сподіваємося, що цьогорічна конференція стане поштовхом для підготовки повного видання творчої спадщини талановитого майстра слова. За приблизними підрахунками це може бути не менше 10-ти томів.

Якщо глянути на публікації Ф. Рогового у збірниках та періодичних виданнях, то в цьому покажчику вони налічують 182 позиції й охоплюють 1956–2021 рр. Здебільшого полтавець публікував свої твори на сторінках місцевої преси, а також у газетах «Молодь України», «Літературна Україна», часописах «Прапор», «Київ», «Вітчизна». Слід наголосити на тому, що до республіканських видань Ф. Рогового допустили лише у другій половині 80-х рр. ХХ ст., коли повіяли інші вітри у тоталітарній совєтській імперії. Перегляд названого вище підрозділу відкриває читачеві різні грані письменницького

¹ Невідомо, чи знав Ф. Роговий про злочин Головка – вбивство дружини та рідної дочки. – С. К.

таланту – автора поезій, нарисів, повістей, спогадів, усмішок, новел, байок, перекладів (зокрема з сербо-хорватської Мілана Ніколіча, вільно володів ще й німецькою мовою), щоденникових нотаток. За життя його твори публікувалися лише у двох збірниках: у київському нарисі «Корчагінці» (Київ, 1970 – нарис «Комунівська світлянка») та харківському гумору і сатири «Ясні усмішки» (Харків, 1970 – «Чи крутиться земля?», «Скупий у небі», «Арифметична задача», «На розум»).

Серед записів цього підрозділу хочеться відзначити збірники, які упорядкував син письменника Юрій Роговий: «Моє життя – творення любові» (Луганськ, 1999. 244 с.) – до книги увійшли спогади про письменника, опубліковано автобіографію, інтерв'ю, листи до нього, присвяти, рецензії про його твори; «Роса в червону ніч» (Полтава, 2006. 152 с.). Книжка має дві частини: «Я вмираю, щоб ожити після Тебе» та «І я вам заграю своєї, вольної!». Тут розміщено твори Ф. Рогового, статті про нього; «Тринадцятий апостол, або сподівання добра і справедливості» (Полтава, 2014). Опубліковано нариси, байки, мікробайки, біографію у світлинах. Особливо цінними для пізнання творчого світу митця є публікація листів Рогового та до нього: «Удосвіта, коли не спалось: Листи Феодосія Рогового (Полтава, 2009. 164 с.)» «Добрий день хай буде вам...»: Листи до Феодосія Рогового (Полтава, 2016, 420 с.). Живучи в селі, письменникові, зрозуміло, бракувало живого спілкування з колегами-літераторами, отож частково цю лакуну компенсувало листування, яке для стороннього читача постає доволі цікавим та пізнавальним. Вражає те, що **можна таки жити** не в столиці, і навіть не в обласному центрі, однак поставати неймовірно всесторонньо зацікавленим письменником.

Для дослідників життя і творчості Ф. Рогового, без сумніву, цінним є розділ «Література про життя та творчість Феодосія Рогового» за 1964–2021 рр. Загалом це 322 бібліографічні записи. Про що ж вони свідчать (ось тут читач, й особливо вдумливий вчитель, може знайти для себе відповідні джерела, аби розкрити своїм вихованцям непересічний талант автора «Свято останнього млива»). Ми, насамперед, маємо можливість простежити, що на творчість

обдарованого письменника, на превеликий жаль, столичні літературознавці та критики почали звертатися лише після друку роману «Свято останнього млива» у 1982 р.. І цей факт «сільського вчителя», на жаль, відіграв свою «невдячну критичну» місію.

Одним із перших на згаданий твір звернув увагу авторитетний київський літературознавець В'ячеслав Брюховецький, зокрема у статті «Всесильність пам'яті» (журн. «Дніпро», 1983. № 6). Згодом про Ф. Рогового писатимуть кращі з кращих критиків – Є. Баран, Г. Ключек, А. Погрібний, Г. Сивокінь, М. Слабошпицький, М. Шевченко, А. Царук. А серед письменницького кола руку підтримки провінційному митцеві завжди надавали такі колеги-літератори: А. Дімаров, С. Журахович, П. Загребельний, А. Камінчук, Ю. Мушкетик, Б. Харчук. Разом із тим уміщена тут критична література про Ф. Рогового набула би ще більшої актуальності, якби упорядник подав стислі анотації до описаних статей, як, зрештою, і до окремих публікацій самого Ф. Рогового, наприклад, «Проза майстра», «Зразки майстерності: над книгою» (адже невідомо, про кого йдеться, а це дуже важливо).

Учитель, а також будь-який інший читач, знайде для себе чимало цікавого з тих матеріалів, які уміщено у додатках та в розділі «Поетичні твори, присвячені Ф. Роговому». Зокрема тут опубліковано автобіографії письменника, написані у різні роки. Мене особисто вразили такі рядки, думаю, що з причини тих переживань, які проживає нині кожен українець – це клята рашистська війна: *«До червня 1943 року знаходився на тимчасово окупованій німецькими фашистами території і періодично працював на різних сільськогосподарських роботах. В червні 1943 року був насильно вигнаний у Німеччину, де працював на одній із шахт міста Ессена Рурського кам'яновугільного басейну. В лютому 1945 року потрапив до військових властей англо-американського командування. В червні цього ж року був переданий на річці Ельба (в районі м. Магдебург) радянським військам. Звідти направили в м. Електросталь Московської області. Там працював на машинобудівельному заводі до 1947 року»* [2, с. 130]. Як на мене, у цих рядках,

сповнених болю та смутку, і ховається відповідь, чому Ф. Рогового не друкували, чому відхиляли його романи для відзнаки найвищими державними нагородами, чому не захотів жити в Полтаві, а повернувся в рідне село на нелегкі вчительські хліба. Зрештою, доля остарбайтерів після повернення до СРСР була наперед відома: когось розстріляли, хтось опинився у концтаборах, інші були заслані в «Сибірі неісходимі»... Ф. Роговий усе життя ніс оце тавро «ворога народу» та «зрадника» радянської Батьківщини.

Найкраще, як на мене, письменник пізнається не лише через свої твори, але й «наживо», так би мовити, через інтерв'ю «Не зрадити свою безсмертну душу», уміщене в цьому ж розділі. Тут опубліковано й розлогу статтю Миколи Малахути «Молитва над словом Феодосія Рогового», новели письменника про найближчого друга Гр. Тютюнника, трагічну смерть якого тяжко пережив, що позначилося на його хворобі серця. Отож не можна не висловити слова захоплення документальним дослідженням Юрія Феодосійовича «Довга дорога до “Свята”», у якому на підставі зібраних документальних джерел син оповідає про тернистий шлях друку творів батька: від збірки «Провідини» і до роману «Свято останнього млива», який кочував із видавництва у видавництво із 1974 р., і лише у 1982 р. був опублікований. Такі факти, на жаль, типові і для історії української літератури, і для загалом українського слова в часи бездержавности.

Варто звернути увагу і на передрук у згаданому покажчику статті відомого літературознавця, енциклопедиста, невтомного краєзнавця Петра Ротача «Про Феодосія – за спогадами і листами». Вже у самому оглаві відчувається щось особистісне, щире й тепле у братерському ставленні до Феодосія, з яким товаришував майже 30 років. І як зауважує автор статті, що їхня дружба трималася на тих близьких, а то й спільних основах: однолітки, обом «далася взнаки німецька неволя», «довгорічний гніт кадебістського нагляду», «нарешті ...єднали творчі інтереси й уподобання, а також спільні друзі і знайомі», серед яких були брати Тютюнники, Борис Харчук, Михайло Булах та ін.

В архіві П. Ротача збереглося понад 80 листів Ф. Рогового, які, справедливо зауважує полтавець, насправді є «правдивими свідками життя і творчої праці письменника» [7, с. 32]. Саме на матеріалі цих цінних документів, а також спогадів автор оповідає про етапи знайомства: від заочного на шпальтах місцевої періодики й до першої зустрічі наживо. А таке бажання у П. Ротача народилося одразу після прочитання нарисів та поетичних творів Ф. Рогового, бо в цих текстах дослідник побачив, що їх «творить людина не без Божої іскри» [7, с. 33]. І це згодом підтвердила поява роману «Свято останнього млива», який замість радощів приніс авторові страждання та муки (звинувачення в антирадянщині), бо історія його появи, описана П. Ротачем, справді вражає читача.

Причина «недруку» ховалася в тому, що твір письменника щиро перейнятий уболінням за Україну, насамперед за її найдорожчий скарб – рідну мову. Рятувала робота в школі, і якраз ота «сільська самотина» з одного боку давала наснаги і сил, аби вистояти у цьому двобої з чорними силами. Ліками для душі – це залюбленість у книги, які для письменника-бібліофіла були «втіхою й поміччю!», а читання «головним чинником самовдосконалення, естетичним задоволенням, моральною підтримкою» [7, с. 52]. Каталог приватної бібліотеки налічував 1517 одиниць. Серед видань – це книги зарубіжної та української класики, різноманітні фольклорні збірники (улюблене читиво), а творчість Т. Шевченка – це «приклад громадянського ставлення до свого народу», отой національно-патріотичний «дороговказ». Своїх односельців Ф. Роговий дивував ще й тим, що на його адресу надходило чимало періодичних видань, а П. Ротача – неймовірною працьовитістю: «пишу щодня, без вихідних... Читаю не менше».

Ф. Роговий неймовірно важко переніс трагічну смерть свого близького друга Григора Тютюнника, який звав його як ніхто інший – «Федосю, Тодосю, чоловіче добрий». П. Ротач розкриває оті «точки дотику» їхньої дружби, які виявлялися не лише у творчості, а й у тому, що обом митцям «національно-громадянського таланту жилося досить незатишно», що мали однакові погляди

на події, що відбувалися в суспільстві та літературі [7, с. 57]. П. Ротач наводить вражаючі слова, які цілять у саме серце: в особі Тютюнника Роговий побачив «образ Великої людини, якої не знайшов ні в кому іншому», отож після втрати побратима життя видалося ще більш нестерпним і за кілька місяців до своєї смерти автор «Свята останнього млива» занотує такі болючі рядки: *«Я вмираю на землі, щоб ожити біля Тебе, гордовита Голово з розхристаним, сумним, аж чорним чубом, – ожити біля Тебе на небесах»* [7, с. 61]. Отож крізь призму листів та спогадів, які П. Ротач згрупував у п'ять, так би мовити, документальних новел, із яких перед читачем постає велич непересічного українського письменника.

І на завершення кілька слів про згадану попереду статтю І. Дзюби, яка слугує своєрідним ключем для розгадки таємниць письменницького світу Ф. Рогового. Відомо, що І. Дзюба належав до тих небагатьох критиків та літературознавців, які всебічно розумілися на красі художнього слова, і які ніколи, за словами Рогового, «не брали жодної фальшивої ноти» в поцінуванні того чи іншого письменника. Критик побудував свою статтю вельми цікаво, поділивши написане про романи письменника на мікротексти з метафоричними назвами, взятими із висловлювань Рогового. Закцентую увагу лише на деяких міркуваннях академіка про постать Рогового в історії нашої літератури.

Йдеться, насамперед, про будівництво Кременчуцької ГЕС та створення штучного моря, яку І. Дзюба справедливо вважає «глухою, безмовною трагедією, поховану за пропагандистською завісою гасел про дешеву електроенергію». І ось про цю трагедію (фактично імперія у такий вишуканий спосіб, не знищивши українців голодомором, продовжувала вбивати нас, завдаючи удару в саме серце України – Полтавщину, будуючи там штучні водойми та затопляючи численні села), яку Дзюба прирівнює за «житейськими і духовними масштабами» до Чорнобильської, ніхто не наважився писати, і лише **«одним із небагатьох, хто намагався розповісти про неї Україні, був Феодосій Роговий»** (виділення наше. – С. К.). Чи скажімо, в романі «Поруки

для батька» автор порушує проблему колективної пам'яті не лише своїх сучасників, але й нині сущих.

У романі «Великі поминки», наголошує І. Дзюба, «ніхто в нашій літературі так «пронизливо не написав про отих мстиво кинутих на смерть, – а їх же були великі й великі тисячі», яких в 1943 році радянське командування «гуртами, спішно, ненавчених, необмундированих і неозброєних, кидали на форсування Дніпра в обманному для німців напрямку, на вірну смерть». І ось про цю трагедію, коли води Дніпра перетворилися на річку української крові, насмілюся також написати Ф. Роговий. Отож постає запитання, а чи варто вивчати його романи в школі, а чи актуальний він сьогодні, коли московські зайти з такою лютою ненавистю знову убивають українців. Проблема безпам'ятства була і залишається актуальною й по нині. Бо й під час другої світової війни, як писав у своїх «Щоденниках» О. Довженко, було чимало негідників-прислужників, та й тепер спостерігаємо випадки зради та колабораціонізму, аж до виродження людського. Бо, як скажімо, думати про медбрата з Херсонщини, котрий збирав інформацію про дислокацію наших військ та передавав їх москалям!

Грунтовний аналіз творчого доробку Ф. Рогового І. Дзюба завершує напрочуд цікавою інтерпретацією вислову письменника – «Я світові потрібен як приклад, як можливість». Учений-літературознавець розшифровує його так: «Приклад чого – гадаю, зрозуміло з його творчості й долі: триматися рідної землі і не “кришитися”. Можливість чого? Самостояння в правді, правдомовлення за найгірших обставин. Цим він потрібен нині і буде потрібен у майбутньому. Навіть якщо наше суспільство... якщо ми, убогі духом, цього не розуміємо і залишаємо його в самотині, й досі не подавши його творчості в належному обсязі й у належний спосіб». Думаю, що Іван Дзюба цими словами звертається до сучасників XXI століття, і хочу вірити, що ми почули й почуємо академіка, і конференція з нагоди 100-річчя від дня народження Феодосія Рогового стане початком насправді не лише, мовлячи словами того ж Дзюби, високого поцінування видатного митця, але й початком всестороннього

прочитання його творчого набутку, якому в 11 томі дванадцятитомної нової академічної історії української літератури буде відведено окремий літературний портрет.

Список використаних джерел

1. «Віддати зумієм себе Україні» : Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вст. ст., археограф. передм., упоряд., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля. Київ : Нью-Йорк, [Б. в.]. 2004. 520 с.
2. «В житті я не взяв жодної фальшивої ноти»: Біобібліографія. Творчий доробок Феодосія Рогового. Київ: Рута. 2021. 308 с.
3. Дзюба І. «Високо поцінований і мало прочитаний». *Біобібліографія. Творчий доробок Феодосія Рогового*. Київ, 2021. С. 5–31.
4. Елеонора Соловей: біобібліографічний покажчик / [уклад. Е. С. Соловей, вст. ст. «Літературознавчі медитації Елеонори Соловей» В. Панченка ; бібліогр. ред. Н. Г. Павлів]. Вид. 2-ге, доп. Київ : Дух і Літера, 2024. 88 с. (Серія «Вчені НаУКМА»).
5. Ліна Костенко. Навчальний посібник-хрестоматія / ідея, упоряд., інтерпретація творів Григорія Ключека. Кіровоград : «Степова Еллада», 1999. 320 с.
6. Роговий Ф. Автобіографія. *«В житті я не взяв жодної фальшивої ноти»: Біобібліографія. Творчий доробок Феодосія Рогового*. Київ, 2021. С. 128–134.
7. Ротач П. Про Феодосія – за спогадами і листами. *«В житті я не взяв жодної фальшивої ноти»: Біобібліографія. Творчий доробок Феодосія Рогового*. Київ : Рута. 2021. С. 32–62.